

*С.М. Козьменко, д-р екон. наук, проф., Українська академія банківської справи НБУ;
Ф.І. Шпиг, канд. екон. наук, ЗАО "Престиж-груп"*

ОБМЕЖЕННЯ І МЕЖІ ПРИСУТНОСТІ ІНОЗЕМНОГО КАПІТАЛУ У ВІТЧИЗНЯНІЙ БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ

Розглянуто основні негативні наслідки доступу іноземного капіталу (у першу чергу шляхом створення філій) у вітчизняну банківську систему, проаналізовано думки щодо обмежень цього доступу і меж присутності іноземного капіталу.

Ключові слова: банк, іноземний капітал, філія іноземного банку, обмеження присутності, межі присутності.

Постановка проблеми. Сьогодні на законодавчому рівні і серед банківських фахівців тривають серйозні дискусії з приводу доцільності відкриття національного фінансового ринку іноземного капіталу і в першу чергу – для філій іноземних банків. При цьому одним із основних дискусійних питань є вже не сама присутність іноземних банків у вітчизняній банківській системі, а межі цієї присутності. З цього приводу висловлюються досить різні думки, інколи діаметрально протилежні.

Мета статті – дослідити і проаналізувати пропозиції фахівців щодо меж присутності іноземного капіталу у вітчизняній банківській системі.

Аналіз останніх публікацій. В. Вороніна, О. Диннікова, В. Котова та інші науковці за результатами аналізу досвіду лібералізації руху капіталів дійшли висновку про передчасність масштабної лібералізації капітальних потоків у трансформаційних економіках із недостатньо розвинутою фінансовою системою. На їхню думку, створення виключно ліберальних умов для здійснення операцій валютного обміну та операцій, пов'язаних із рухом капіталів, не сприяє забезпеченню стабільності валютного ринку та зміцненню позицій на світових ринках капіталу [1, 3, 8].

Більшість фахівців, у тому числі О. Сугоняко, Голова Асоціації українських банків, вважають, що процес припливу іноземного капіталу в Україну активно розпочався тоді, коли сама держава ще не визначила правові інструменти регулювання обсягу та ролі іноземного капіталу в національній банківській системі.

В той же час, голова ради НБУ В. Гесць стверджує наступне: якщо приплив зарубіжного банківського капіталу належним чином регулюється та контролюється, то структура банківської системи поліпшується, банки отримують більше стимулів для виходу на міжнародні фондові ринки, більш динамічно розвиваються місцеві фондові ринки, стає ефективнішим трансмісійний механізм грошово-кредитної політики, а відсоткова ставка знижується [5].

Але процес структурної трансформації банківської системи за останній час набув такої швидкості, що на сьогодні, на думку О. Сугоняко, йдеться вже про перспективу якісно нової реальності – існування банківської системи під переважним контролем іноземного капіталу [11].

Виклад основного матеріалу. Необхідно зазначити, що головними опонентами неконтрольованої лібералізації банківського сектора України стали Асоціація українських банків та Український банківський союз. Проте представники НБУ бачать позитивні перспективи у приході більшої кількості нерезидентів. Нижче нами будуть наведені та проаналізовані думки фахівців з даної проблеми, які висловлюються як за експансію іноземного капіталу, так і проти неї.

Так, на думку В. Гейця, голови ради НБУ, директора Інституту економіки та прогнозування НАН України, присутність банків з іноземним капіталом у банківській системі України відповідає інтересам розвитку національної фінансової системи, сприяє залученню іноземних інвестицій та розширенню ресурсної бази соціально-економічного розвитку. Водночас, як вказує автор, існують досить серйозні фінансові та економічні ризики швидкого зростання частки іноземного банківського капіталу, пов'язані з можливою втратою суверенітету в сфері грошово-кредитної політики, можливим посиленням нестабільності, несподіваними коливаннями ліквідності банків, спекулятивними змінами попиту та пропозиції на грошово-кредитному ринку, можливим відпливом фінансових ресурсів [5].

Більшість фахівців з банківської справи вважають, що застосування окремих валютних обмежень для стримування дестабілізуючих потоків іноземного капіталу є необхідним і виправданим, передусім у трансформаційних економіках.

В умовах, що склалися на сьогодні, надзвичайно важливим питанням є визначення і закріплення на законодавчому рівні оптимальної міри участі іноземного капіталу в українській банківській системі. Це одне з основних стратегічних питань її розвитку. Воно існує в будь-якій країні.

Узагальнюючи світовий досвід за ступенем присутності іноземного капіталу у банківських системах, більшість дослідників всі країни умовно поділяють на три групи:

- перша – розвинуті країни, у фінансових системах яких майже немає іноземних банків (наприклад, у США, Німеччині, Швейцарії, Японії частка активів іноземних банків не перевищує 5-8 %);
- друга – країни, де іноземна власність домінує, і можна говорити про повний іноземний контроль над місцевим банківським сектором (наприклад Непал, Бахрейн, Йорданія, Ботсвана, Нова Зеландія);
- третя – країни, у яких рівень присутності іноземних банків коливається від 15 до 80 % активів банківської системи.

Рівень присутності нерезидентів в банківській системі визначається режимом їх доступу, який має широку градацію, а також корелює з економічними потребами в іноземному капіталі і з чинниками політичного характеру.

Серед прикладів обмежень, які застосовуються до присутності і функціонування іноземного капіталу, можна навести наступні. У Бразилії – це збільшення розміру і ваги участі в статутному капіталі банків та приватизації державних установ; доступ іноземних компаній до фінансової національної системи може бути закритий центральним банком у випадках порушення стійкості платіжного балансу; купівля нерезидентами державних фінансових інститутів дозволена у випадках: для придбання використовуються тільки іноземні кошти; спеціальний дозвіл Міністерства планування і бюджету. У Туреччині це – дозволений порядок створення філіалу або дочірнього банку нерезидентами; кількість відкритих філіалів іноземних банків не може перевищувати п'яти (два в Стамбулі та по одному в інших містах); для першого філіалу встановлено вимогу мінімального розміру додаткового капіталу у розмірі 10 млн. дол. США; діє принцип взаємності. У Франції це – “національний режим” по відношенню до банків, які не є членами ЄС, приймаються на умовах взаємності; у процесі приватизації інвесторам не із ЄС не може бути реалізовано більше ніж 20 % статутного капіталу установи.

Досліджуючи питання присутності іноземного капіталу у національних банківських системах, Організація економічного співробітництва і розвитку серед основних переваг, пов'язаних з відкриттям внутрішніх банківських ринків для іноземних власників, вказує наступні: комерційні банки, які належать іноземному капіталу, меншою мірою підлягають державному регулюванню, а частка вітчизняних активів у їхніх кредитних портфелях є незначною; іноземні банки приходять на внутрішній ринок, маючи значний досвід проведення банківської діяльності і використання найсучасніших технологій [12].

Іншої думки дотримується Є. Іванов, стверджуючи наступне: Польща, Аргентина, Чехія та інші країни, котрі на початкових стадіях свого економічного розвитку допустили іноземний капітал у свої банківські системи, втратили економічну ситуацію; Південна Корея, Індія, Сінгапур, Мексика та інші країни, що забезпечили державне регулювання транскордонних операцій, зберігають економічну незалежність та демонструють високий потенціал росту [7].

Для суверенності і економічної стабільності країни загрозованою може виявитися ситуація, коли найважливіші фінансові рішення, а також рішення щодо кредитів та інвестицій будуть прийматися іноземними центрами. Вітчизняні банки є бар'єром, який затримує відтік фінансових засобів у випадку втрати Україною її емісійного рейтингу, або у випадку світових заворушень у банківському секторі. Іноземний капітал може евакуюватися з країни протягом 24 годин. Тоді залишаються лише “свої” банки [9].

Необхідно відмітити, що незважаючи на жвавий інтерес до українських банків, сьогодні успішній діяльності східноєвропейських фінансових інститутів на банківському ринку України заважає низка факторів:

- тягар старих проблем, що збереглися ще з часів планової економіки;
- нові проблеми, що виникли на першому етапі ринкових перетворень, зокрема через брак досвіду та ін.;
- недосконалість місцевого банківського законодавства та ін.

Крім того, процеси поширення впливу іноземних банків мають важливе значення для розвитку національних ринків та засвоєння іноземного досвіду. Передача такого досвіду забезпечується переважно шляхом відкриття іноземними фінансовими організаціями своїх представництв, дочірніх компаній, створення спільних підприємств тощо.

До позитивних наслідків входження іноземного банківського капіталу в Україну віднесено: підвищення капіталізації української банківської системи, збільшення обсягу кредитування економіки, консолідацію банківського сектора, поступове звуження процентних спредів,

розширення спектра банківських послуг, запровадження міжнародних стандартів банківської діяльності й підвищення її ефективності, вдосконалення системи банківського нагляду та регулювання. Серед негативних автор виділив такі наслідки: зростання залежності банківської системи України від кон'юнктури міжнародних фінансових ринків, можливість підсилення циклічних коливань, підвищення ймовірності фінансового зараження через поєднання торговельного та банківського каналів, послаблення української банківської системи через входження слабких іноземних банків, ускладнення банківського нагляду.

Для забезпечення зазначених позитивних та нівелювання негативних наслідків пропонується, перш за все, створити стимули для входження до українського банківського сектора шляхом усунення більшості неявних обмежень доступу. Необхідно забезпечити пруденційний контроль за іноземним входженням: визначити пруденційні критерії відбору іноземних інституцій з метою недопущення на ринок ненадійних і вразливих посередників; встановити такі критерії і для країн походження іноземного банку з метою гарантування належного рівня нагляду і регулювання за материнським банком; визначити пруденційні вимоги до цілей входження іноземних банків з метою недопущення спекулятивної купівлі українських банків іноземними для їх подальшого продажу в умовах зростання інвестиційної привабливості банківського сектора [2].

Б. Тімонькин вважає, що з приходом іноземного капіталу дійсно загостриться конкуренція, але вичищення вітчизняного банківського ринку не відбудеться. На його думку, взагалі не існує поняття “оптимальна кількість банків”. Помилково вважати, що чим менше банків, тим краще. Наприклад, у США – більше 25 тис. банків, а в Німеччині – 2 тис. і при цьому там досить жорстка конкуренція.

Дослідження показали, що вплив на національну банківську систему є двоступеневим і має певний проміжний “порог”, за яким поява нових банків різко посилює ефект присутності іноземного банківського капіталу. Феномен “порогу” пояснюється тим, що в країнах із невисокою присутністю іноземного банківського капіталу іноземні банки не стільки конкурують з національними, скільки займаються обслуговуванням іноземних клієнтів [5].

Серйозні дискусії ведуться навколо проблеми допуску на вітчизняний ринок філій іноземних банків. Найбільш повно, на наш погляд, дане питання було висвітлено М. Савлуком [10], який підкреслює наступне. Філії іноземних банків, що спиратимуться на фінансову міць материнських банків, матимуть більшу ресурсну базу, вищий рейтинг, ширший асортимент послуг, кращу техніку та технологію функціонування, більш кваліфікований менеджмент. Тому їхні конкурентні позиції на українському ринку будуть кращими. Іноземні філії зможуть отримувати високі прибутки, знижувати ставки позичкових процентів, особливо на перших порах, щоб закріпити власні ринкові позиції.

На жаль, практика свідчить про те, що превалювання іноземної частки у власності банку і доступ до дешевих ресурсів не приводить до здешевлення ставок позичкових процентів.

У кредитуванні реального сектора української економіки іноземні банки, стверджує М. Савлук, віддаватимуть перевагу галузям і виробництвам, де високі прибутки, низькі ризики і розвиток яких не становить конкурентної загрози для іноземних підприємств, пов'язаних з материнськими банками українських філій. Стратегічні для економічної безпеки країни підприємства з невисокою кредитоспроможністю або не кредитуватимуться взагалі, або отримуватимуть кредити на більш жорстких умовах порівняно з тими, на яких надавалися кошти українськими банками.

Філії іноземних банків, як правило, не є юридичними особами і керуються у своїй діяльності банківським законодавством країн, де розміщений материнський банк. Тому центральний банк може втратити можливість впливати на механізм реалізації національної грошово-кредитної політики, а держава – можливість проводити суверенну монетарну політику. Філії спрямовуватимуть власні прибутки у загальний обсяг прибутків материнських банків, де вони й оподатковуватимуться. При визначенні спрямованості прямих іноземних інвестицій переважатимуть інтереси іноземних банків та пов'язаних з ними компаній, а не національні інтереси. Так, вважає М. Савлук, сталося у країнах Центральної та Східної Європи після зняття обмежень на доступ іноземного капіталу у національні банківські системи, насамперед, у Польщі та Угорщині. У Кореї та КНР на діяльність філій іноземних банків обмеження були встановлені. Тому національний капітал зберіг за собою провідні галузі економіки й ефективно конкурує з іноземним на національному і світовому ринках.

Практично повторює вищенаведені доводи на користь відкриття філій іноземних банків у нас в Україні, а також попереджує про можливі негативні наслідки для банківської системи, професор Інституту світової економіки і міжнародних відносин О. Гаврилюк [4]. Він наголошує на необхідності акцентувати увагу на істотно різних ролях філій і представництв. Варто виділити

критерії відповідальності іноземних банків, які присутні в Україні у статусі дочірнього банку: акціонери відповідають перед вкладниками лише капіталом, що було інвестовано в цю дочірню структуру; невиконання зобов'язань у повному обсязі з боку дочірнього банку не означає наявності зобов'язань стосовно їх погашення материнською компанією. Що ж стосується філій, то материнська компанія відповідає своїм капіталом по всіх зобов'язаннях філії. При відкритті філії кожний український вкладник буде захищений капіталом усієї групи. І закономірно, що кошти насамперед спрямовуватимуться в такий банк, навіть за рахунок зміни місця попереднього депонування. Таким чином, практичним наслідком дозволу функціонування філій буде надання зацікавленим країнам конкурентної переваги, внаслідок чого такі банки будуть швидко розвиватися за рахунок українських. Ще одним фактом на користь філій є поява нових технологій, які традиційно з'являються з приходом на ринок нових гравців і нових ресурсів.

Наступна теза О.В. Гаврилюка про демпінгові ціни на послуги з метою завоювання великих клієнтів, до яких начебто будуть вдаватися іноземні банки, необхідно піддати критиці, бо досвід показує відсутність демпінгу у зв'язку з перевищенням попиту над пропозиціями.

Найбільша небезпека полягає в приході на вітчизняний ринок філій маловідомих ризикових банків, через що Україна може стати місцем для спекулятивних операцій.

Останніми світовими дослідженнями встановлено, що позитивний зв'язок між фінансовою відкритістю та економічним розвитком може проявитися лише в країнах із розвинутим правовим та інституційним середовищем. У країнах із трансформаційною економікою негативні наслідки неконтрольованого переміщення іноземних капіталів домінуватимуть над їхнім позитивним впливом [13].

Як недоліки або дискусійні (з точки зору держави та місцевих економічних агентів) аспекти залучення іноземних інвестицій у вітчизняну банківську систему ще один дослідник – Д. Гладких – виділяє наступні:

- зростає рівень конкуренції на сегменті ринку, який отримує іноземні інвестиції, внаслідок чого певною мірою страждають “старі” учасники ринку, або “вітчизняні товаровиробники”, проте, безумовно, виграють покупці товарів і споживачі послуг;
- зростає рівень конкуренції на ринку праці, оскільки іноземні інвестори вимагають від місцевих працівників вищого рівня кваліфікації, володіння іноземними мовами, що може призводити до часткового звільнення “старих” працівників компаній, які отримують іноземні інвестиції;
- зростає залежність економіки від ефективності роботи інвесторів;
- гіпотетично може зростати політична залежність країни від іноземців [6].

До дискусійних питань автор відносить також ціноутворення на товари і послуги в економічній галузі, до якої надходять зовнішні ресурси. Теоретично ціни в ній повинні знижуватися. Проте на практиці нові учасники ринку стикаються з тим, що суттєві коливання цін шкодять у першу чергу їм самим. Як приклад можна навести спрощений механізм ціноутворення на ресурси для іпотечного кредитування.

За результатами дослідження Світового банку, проведеного в 2002 р., іноземні банки не докладають зусиль щодо впровадження нових банківських продуктів і послуг, не прагнуть встановлювати нижчі процентні ставки за кредитами порівняно з банками-резидентами. При цьому вони отримують контроль над фінансовими потоками та платоспроможністю банківської системи, в яку інтегруються.

Висновки. Процеси фінансової глобалізації і лібералізації, що відбуваються у світі, та бажання України стати членом Світової організації торгівлі вимагають вирішення питання допуску іноземного капіталу, у тому числі через створення філій іноземних банків, до вітчизняної банківської системи.

За цих обставин прихід на український ринок першокласних іноземних банків та поступове посилення конкуренції є позитивними чинниками стимулювання підвищення конкурентоспроможності власної банківської системи і власних банків. Створення належної законодавчої і нормативної бази щодо допуску капіталу іноземних банків на наш ринок потребує укріплення конкурентоспроможності банківської системи.

Список літератури

1. Валютна лібералізація по-російськи // Галицькі контракти. – 2003. – 22 грудня.
2. Вербенська В.М. Стійкість банківської системи в умовах лібералізації міжнародної торгівлі фінансовими послугами (на прикладі країн Центральної та Східної Європи) // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – Київ, 2006.

3. Воронина В.Г., Дынникова О.В. Анализ различных позиций и мирового опыта в отношении либерализации валютных операций. – Экономическая экспертная группа. – С. 1-27 // www.eeg.ru/publications.html.
4. Гаврилюк О.В. Напрями оптимізації законодавчого регулювання конкуренції та іноземного інвестування в Україні // Київ: Інститут світової економіки і міжнародних відносин. – 2005 // <http://www.iweir.org.ua>.
5. Геєць В.М. Іноземний капітал у банківській системі України // Дзеркало тижня. – 2006. – № 26 (605).
6. Гладких Д. Проблеми і перспективи залучення іноземних інвестицій у банківську систему України // Вісник НБУ. – 2005. – № 10. – С. 13-15.
7. Иванов Е. Либерализация банковского дела: трансграничные операции // Банковское дело в Москве. – 2003. – № 5 (101).
8. Котова В.Г. Либерализация валютной политики: время пришло? – Экономическая экспертная группа. – С. 1-10 // www.eeg.ru/publications.html.
9. Носарева Л. Український банк у європейському огранюванні // Дзеркало тижня. – 2002. – № 39(414).
10. Савлук М. Банківська система – барометр економіки // Урядовий кур'єр. – 2005. – 8 листопада.
11. Сугоняко О. Експансія іноземного капіталу: пошук міри // Урядовий кур'єр. – 2006. – № 121 (3286).
12. Сун-Янг Парк. Банковское регулирование в странах с переходной экономикой: должны ли мы бояться конкуренции. – OECD. – 1999. – <http://oecdmoscow.9.com1.ru>.
13. Chinn M.D., Ito H. Capital Account Liberalization, Institutions and Financial Development: Gross Country Evidence, May 2002. – P. 38 // <http://people.ucsc.edu/~chinn>; Kose M.A., Prasad E.S. Financial integration and macroeconomic volatility // IMF Working paper WP/03/50. – P. 1-27.

Summary

The article deals with the major negative consequences of the foreign capital's access (first of all through the creation of subsidiaries) to the national banking system, analyses proposals regarding the restriction of this access and limits on the presence of foreign capital.

Отримано 12.09.2006

Козьменко С.М. Обмеження і межі присутності іноземного капіталу у вітчизняній банківській системі / С.М. Козьменко, Ф.І. Шпиг // Вісник Української академії банківської справи. - 2006. - № 2. - С. 105-109.